

Class Contradictions in the Economy Policies of the Early Republican Period

Mehmet Devrim Topses
Canakkale Onsekiz Mart University,
Faculty of Arts and Sciences Department of Sociology, Terzioğlu Campus, Canakkale, Turkey
E-posta: devrimtopses@comu.edu.tr

Abstract

In the studies concerning the sociological analysis of the Turkish modernisation, there are usually two notions of method. One of them is Weberianism, and the second one is the culture/civilisation distinction. The least frequently used method in the analysis of the same historical period is the historical materialism. The results obtained from the analysis of the Turkish modernisation through historical materialism differ from the results obtained through the first two methods. For example, the modernisation process emerges after being filtered by the societies that manage it. Mass reactions towards modernisation are not against the modernisation process itself, but against its class content. Concerning the modernisation process, the demand of the large parts of the society, who live on labour, is not "returning to tradition". In order for determining these demands objectively, it is necessary to examine the programs and demands of the labour-oriented unions and political parties that were shut down during the Republican era. "Returning to the tradition" has been the demand of more powerful classes that have profits in older social-economic relations. In this article, it was aimed to sociologically examine the alliances and conflicts between social classes, which designated the modernisation process in the early Republican era.

Key Words: Turkish Modernisation, Social Change, Social Classes

Erken Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikalarında Sınıfsal Karşıtlıklar

Özet

Türk modernleşmesinin sosyolojik çözümlemesine ilişkin çalışmalarda çoğunlukla iki yöntem anlayışı kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi Webercilik, ikincisi kültür ve medeniyet ayrımıdır. Söz konusu tarihsel sürecin incelenmesinde en seyrek kullanılan yöntem ise tarihsel materyalizmdir. Türkiye'nin modernleşme sürecinin tarihsel materyalist açıdan incelenmesiyle elde edilen sonuçlar, ilk iki yöntem anlayışıyla elde edilen sonuçlardan ayrımlar göstermektedir. Örneğin modernleşme süreci, onu yöneten toplumsal sınıfların süzgecinden geçerek ortaya çıkmaktadır. Modernleşmeye yönelik kitlesel tepkiler çağdaşlaşma sürecinin kendisine değil, sınıfsal içeriğine yönelik olarak gelişmektedir. Türkiye'de emek yoluyla geçinen geniş toplum kesimlerinin modernleşme sürecine yönelik talebi "geleneğe dönülmesi" değildir. Bu taleplerin nesnel olarak saptanması, erken Cumhuriyet döneminde kapatılan emek merkezli sendika ve siyasi partilerin program ve taleplerinin incelenmesini gerektirir. "Geleneğe dönmek", eski toplumsal-ekonomik ilişkilerden çıkarı olan daha güçlü sınıfların talebi olmuştur. Bu makalede erken Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecini belirleyen toplumsal sınıflar arasındaki ittifak ve çekişmelerin sosyolojik açıdan incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türk modernleşmesi, Toplumsal Değişme, Toplumsal Sınıflar

1.Giriş

Türk modernleşme tarihinin sosyolojik çözümlemesinde sıklıkla kullanılan iki temel yöntem anlayışı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Ziya Gökalp'in temsil ettiği kültür-medeniyet ayrımı iken, diğeri

Şerif Mardin'in temsil ettiği Weberci metodolojidir. Tarihsel materyalist yöntem ise konu olarak seçilen tarihsel dönemin ekonomik ve sınıfsal değişkenleriyle birlikte çözümlenmesine dayanmaktadır. Materyalist yöntem anlayışı Türkiye tarihinin sosyolojik çözümlemesinde en seyrek tercih edilen yöntem anlayışıdır. Bu tutum, sosyolojinin 19. yüzyılda burjuvazinin bilimi olarak doğmasıyla açıklanabileceği gibi, tarihsel materyalist teorisinin sosyolojiden daha önce ve sosyolojiden bağımsız içerikte doğmuş bir çözümleme yöntemi olmasıyla da açıklanabilir. Oysa toplumsal yapı, maddi ve sınıfsal değişkenlerin genel belirleyiciliği altında şekillenmektedir. Siyasal ve sosyal yapılar kimi zaman kendi içlerinde bir özerklik taşıyor olsalar bile, öncelikli olarak toplumdaki alt yapısal niteliklerin ya da üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Yücekök, 1987:61). Bu açıdan bakıldığında, Türk modernleşmesini "gelenek-modern çatışması" üzerinden çözümlemek yeterli sonuçlar vermeyecektir. Türkiye'nin modernleşme tarihi içinde toplumsal sınıfların belirleyici önemine ilişkin iki temel saptama yapılabilir: Birinci olarak, söz konusu tarihsel süreç içinde her toplumsal sınıf, kendi ekonomi politikasını bütün toplumsal yapıya kabul ettirme çabası içinde olmuştur. İkinci olarak ise her toplumsal sınıf, kendi ekonomi politikasını toplumsal yapının genel çıkarlarından daha önemli görmüştür. Sınıfsal çekişmelerin bir siyasal yapıdaki ekonomi politikalarını belirlemesi olgusu yalnızca Türkiye'ye özgü bir gelişim dinamiği değildir. Gerçekte bütün toplumsal değişme hareketleri, toplumsal sınıfların siyasal ve ekonomik talepleri arasındaki üstünlük yarışının bir sonucu olarak düşünülebilir. Diğerlerine karşı baskınlık kazanan toplumsal sınıflar, kendi ekonomik, kültürel ve siyasal beklentilerini yaşama geçirebilmişlerdir. Siyasal-ekonomik ya da kültürel talepler ile toplumsal değişme hareketleri arasındaki ilişkileri incelemek, tarih biliminin ve sosyolojinin konusudur. Bu makalede Türkiye'nin modernleşme tarihinde Kurtuluş Savaşıyla başlayıp Cumhuriyet dönemini içine alan ve 1939 yılına kadar uzanan süreç ele alınmıştır.

2. Kurtuluş Savaşı Döneminin Sınıfsal Temelleri

20. yüzyılın başında Türkiye'nin toplumsal yapısı sınıfsal bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, Osmanlı toplumunun 18. yüzyıldan sonraki gelişim sürecinin bir kalıntısıdır. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan küçük üreticiler ve köylülerin yanında, asker-yönetici ve memurlardan oluşan bürokrasi, 18. yüzyıldan beri gelişmekte olan ithalata dayalı bir ticaret kesimi, büyük toprak sahipleri ve iç pazarlara dayalı gelişimini sürdüren daha küçük çaplı bir yerli burjuvaziden söz edilebilir. Kurtuluş Savaşı bürokrasinin önderliğinde ve dört toplumsal sınıfın bağlaşıklığı ile kazanılmıştır. Bununla birlikte Kurtuluş Savaşındaki sınıfsal ittifakın belirleyici nedeni, sınıfsal çıkarlardaki kesişmelerdir (Cem, 2015:249-250). Örneğin yerli ticaret burjuvazisi, güçlü Batı ekonomisinin Türkiye üzerindeki güçlü etkisinden sıyrılarak iç pazarlara egemen olmayı amaçlamaktadır. Toplumun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülerin sınıfsal ittifaktaki belirleyici amacı, halkçılık bildirgesinin kendilerine vermiş olduğu umutlardır. Bu dönemde Kemalist bürokrasi, TBMM'de köylülerin "halk zümresi" biçiminde örgütlenmelerine izin vermiştir (Erdem, 2010:134-135). Büyük toprak sahiplerini en çok ürküten tehdit ise geniş arazi mülkiyetlerini Ermenilere ve Rumlara kaybetme tehlikesidir. Gerçekten de toprak sahipleri, Kurtuluş Savaşında büyük topraklar ele geçirmiş ve zenginleşmişlerdir. (Yerasimos, 1980:631-670; Şamsutdinov, 1999; Keyder, 2005:116). Öyleyse Kurtuluş Savaşı Türkiye toplum yapısında ayrımlar gösteren sınıfsal çıkarların bürokrasi tarafından ortak bir noktada buluşturulabilmesiyle kazanılmıştır.

3. Erken Cumhuriyet Döneminin Sınıfsal Temelleri

Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki tarihsel süreçte ise söz konusu ittifakın ticaret burjuvazisi ve ticaretle zenginleşen büyük toprak sahiplerinin genel çıkarları yönünde bir değişim gösterdiği söylenebilir (Cem, 2015:242). Örneğin İzmir İktisat Kongresi'nde tütün tarımı ve ticaretinin serbest bırakılması, ipekçilik ve pancar üretiminin desteklenmesi, hükümetin destekleyeceği bir ticaret bankasının kurulması, iç gümrüklerin ve tekel sisteminin kaldırılması, ihracatın teşvik edilmesi, ulaşım altyapısının geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır (Kipal ve Uyanık, 2001:56). Küçük üreticiler, topraksız köylüler ya da emek yoluyla geçinen diğer toplum kesimleri çıkarına somut düzenlemeler son derece zayıf kalmıştır. Zaten köylüler ve işçiler, bu kongrede yine tüccarlar ve toprak sahiplerince temsil edilmişlerdir (Findley, 2010:271; Yerasimos, 1980:673). Bu dönemde aşar vergisinin kaldırılması küçük köylülüğün yararına gözükmesine karşın, ticaretin büyük bölümü tarımsal ürünlere dayandığı için geniş toprak mülkiyetlerini ellerinde bulunduran çiftçilerin kazancını perçinlemiştir (Findley, 2010: 272; Şener, 2015:214). Hemen sonrasındaki 1924 Anayasası büyük toprak mülkiyetlerini, köylülerin zararına olarak, yasal güvenceye kavuştururken (Ahmad, 2007:96; Yerasimos, 1980:666; Kuruç 1987:575); 1926 yılında kabotaj hakkının yabancı sermayeye yasaklanması ise öncelikle yerli tüccarların yararına bir gelişme olmuştur. Öyleyse

Cumhuriyet'in ilk yıllarında "geleceğe umutla bakabilen" kesimler daha belirgin biçimde tüccarlar ve büyük toprak sahipleridir.

Devletçilik döneminde ise işler değişmiş, güçlü sınıflar bu defa karşı karşıya gelmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumsal konumlarını sağlamlaştıran ithalata dayalı büyük tüccar ve toprak sahipleri, 1929 yılında başlayan devletçilik yönündeki uygulamalara kesinlikle karşı çıkmışlardır. Çünkü öncelikle bu toplumsal sınıflar, uluslararası bankalarla derin mali ilişkiler içindeydiler (Ahmad, 2007:71). Bu dönemde gümrüklerin yükseltilmesi, dövizin devletçe denetlenmesi, ithal kotası uygulaması gibi önlemler bu sermaye sahiplerini dış ticareten kopartmıştır (Kuruç, 1987:99; Yerasimos, 1980:686). Devletçilik dönemi, ticaret burjuvazisinin zayıflamasına karşılık sanayi burjuvazisinin güçlendiği ve ekonominin ağırlık merkezine oturduğu tarihsel bir süreçtir. Bu dönemde iç ticaret hadleri tümüyle sanayi malları lehine değişmiştir (Keyder,2005:141). Devletçiliğe yönelik en sert eleştiriler bu nedenle ticaret burjuvazisini temsil eden liberal ekonomi yanlısı çevrelerden gelmiştir (Çavdar, 2003:236). Örneğin "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" ve sonrasındaki "Serbest Fırka" muhalefetinin sınıfsal temeli, sanayi burjuvazisi karşısında güç kaybeden ticaret burjuvazisine dayanmaktadır (Ahmad, 2007:75; Çavdar, 2003:226; Kuruç, 1987:127). Şener (2015:205)'in saptamalarına göre ise Kemalist bürokrasiye karşı en ciddi muhalefet, işte bu dönemde sanayi burjuvazisi ile ticaret burjuvazisi arasındaki gerginlikten başlamıştır.

Ticaret ve sanayi burjuvazisi arasındaki çekişme konusunda üzerinde durulması gereken iki noktadan birincisi, sınıfsal çıkarların ülke çıkarlarından bile önce gelmesidir. Örneğin devletçilik döneminde ülkeye girip çıkan döviz miktarının denetim altına alınmak istenmesi ya da gümrük duvarlarının yükseltilmesi, Türk modernleşmesini ilk defa Tanzimat dönemine özgü kapitülasyon ekonomisinden ayırmıştır. Modernleşme sürecindeki bir siyasal yapının kendi ekonomisini Batı'nın güçlü ekonomisinden korumak istemesi son derece anlaşılabilir bir önlemdir. Kimsenin buna karşı çıkmayacağı düşünülürken, söz konusu önlemlere karşı en güçlü eleştiriler, fiyatların artması ve ülkede mal hacminin daralması nedeniyle ithalata dayalı ticaret burjuvazisinden gelmiştir. Benzer şekilde gümrük duvarlarının yükseltilerek devlet gelirlerinin artırılması yönündeki amaçlar, serbest ticaret çevrelerinden yoğun eleştiriler alabilmiştir. Bürokrasinin küçük çiftçiye mali destek sağlayabilmek için gündeme getirdiği kooperatifçilik ve tütünde devlet tekeli kurmak gibi uygulamalar ise büyük toprak sahipleri ve tüccarların yoğun eleştirileri karşısında gelişme olanağından yoksun kalmıştır.

Büyük toprak sahiplerinin devletçilik uygulamalarına yönelik eleştirilerinin temelinde, toprak mülkiyetlerine gelebilecek bir zarardan duydukları kuşku ve korku yatmaktadır (Ahmad, 2007:96). Ekonomiyi koruyucu türden önlemlere en güçlü karşı çıkışlar nasıl ki ticaret burjuvazisinden gelmişse, Kemalist bürokrasinin 1933 yılında gündeme getirdiği toprak reformuna en sert karşı çıkışlar büyük çiftçi ve toprak sahiplerinden gelmiştir. Kemalist bürokrasi tarafından mülklerine bir zarar gelmeyeceği yönünde kendilerine güvenceler verilmesine karşın, büyük toprak sahipleri köylülerin toprak sahibi yapılmasına kesinlikle karşı çıkmışlardır. Örneğin Dönemin Eskişehir milletvekili Emin Sazak, TBMM görüşmelerinde "Toprak sahibi olmak, çok para sahibi olmak bu memlekette ayıp mı?" diye sormaktadır (Kuruç, 1987:169). Kıpıl ve Uyanık (2001:99-100) ya da Kuruç (1987:161-195) gibi araştırmacılar, 1929'dan başlayarak TBMM'de bu tür ekonomik önlemler görüşülürken büyük toprak sahiplerinin tarım reformuna; ticaret burjuvazisini temsil eden vekillerin ise devlet tekelliliği ve devlet eliyle sanayileşme gibi ekonomik adımlara yönelik itirazlarını olduğu gibi aktarmaktadır.

Çekişme sürecinde ilgi çeken ikinci nokta ise Cumhuriyet dönemindeki sınıfsal ittifakın yöneticisi konumundaki Kemalist bürokrasiye ilişkindir. Kemalist bürokrasi asker, devlet memurları ve aydınlardan oluşmaktaydı. Keyder (2005:112)'in belirttiği gibi Cumhuriyet kurulduğunda bürokrasi öyle güçlüdür ki, karşısında hiçbir rakip yoktur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde bürokrasi, toplumsal sınıflar arasındaki çıkar dengesini korumayı amaçlamış olmasına karşın, en uzak olduğu toplumsal sınıf, nüfusun en geniş kesimini oluşturan işçiler ve köylülerdir (Buğra, 2010:109). Daha alt sınıfların bu dönemdeki toplumsal taleplerine ilişkin bazı somut örnekler 1. TBMM'deki "halk zümresi" programı incelenerek ulaşılabilir. Buna göre söz konusu sınıfsal taleplerden bazıları halkın refahının eşit hale getirilmesi, yabancılara verilen ekonomik ve siyasal imtiyazların kaldırılması, işçi ve köylülerin çalışma koşullarının düzeltilmesi, köklü bir toprak reformu yapılarak yoksul köylülere toprak dağıtılması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin ücretsiz duruma getirilmesi, üretim ve tüketim kooperatifleri kurulması, bakıma muhtaç kimselere ücretsiz olarak bakılması ve topluma kazandırılmasıdır (Erdem, 2010:135-136). Söz konusu talepler Türk modernleşme sürecine ilişkin emek yoluyla geçinen toplum kesimlerinin genel beklentileri olmasına karşın, bürokrasinin kapitalist yolla kalkınma tercihi içinde en uzak kalınan istekler olmuştur.

Büyük toprak sahipleri, sanayi ve ticaret burjuvazisi arasında yönetici bir tampon işlevi gören bürokrasi, daha alt sınıfların siyasal taleplerini şiddetle engellemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında en güçsüz sınıfi oluşturan emek yoluyla geçinen toplumsal kesimler, örgütlenme gibi demokratik haklarından yoksun bırakılmıştır. 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunu, emek yoluyla geçinen toplumsal kesimlerin örgütlenmeleri yasaklanmıştır. Sosyalist partiler kapatılmış, yöneticileri en ağır biçimde cezalandırılmıştır (Ahmad, 2007: 79; Yerasimos, 1980: 673; Çavdar, 2003:169; Cem, 2015:247-248; Uslu ve Aytekin, 2015:184). İşçi ve köylü sınıflarına karşı baskıcı tutum, sınıfsal ittifakın yöneticisi konumunda bulunan bürokrasinin "savaş sonrası dönemin zorlu toplumsal koşulları nedeniyle köylü sınıfını kucaklayamadığı" gibi bir savunmayı tümüyle geçersiz kılmaktadır. Bürokrasi alt sınıfların siyasal iktidar taleplerini "şimdilik" bekletmenin ötesinde, bu talepleri tümüyle ezip yok etmeyi amaçlamıştır. Ahmad (2007:96) tarafından belirtilmiş olduğu gibi, bürokrasinin alt sınıfların durumunu düzeltme yolunda kullandığı biricik araç, eğitimidir. Buğra (2010:122)'nin saptadığı biçimiyle bu dönemde eğitim alanında bile köylü sınıfları yararına resmi bir seferberlikten söz edilemez.

4.Sonuç

Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin sınıfsal temellerinden yola çıkılarak incelenmesi, ilgili tarihsel sürece ayrı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Örneğin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ya da Serbest Fırka deneyimlerinin Kemalist bürokrasiye karşı bir "halk muhalefeti" olarak değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Bu siyasal partiler, gelişim serpilme isteyen ithalata dayalı büyük ticaret burjuvazisinin temsilcileri olarak işlev görmüşlerdir. Emeğe dayalı geniş toplum kesimlerinin gerçek muhalefet araçlarının yaşamasına zaten başlangıcından beri izin verilmemiştir. Cumhuriyet döneminin bir "gelenek ve modern" çatışması biçiminde görülebilmesi için, ayrı bir çalışma konusu olarak bu dönemde kapatılan sendikaların, siyasal işçi örgütlenmelerinin ya da Kurtuluş Savaşı'ndaki "halk zümresi"nin programlarının incelenmesi gerekir. Sendika ve siyasi partiler geleneğin korunmasını mı, yoksa emeğe dayalı eşitlikçi bir toplum yapısını mı talep etmişlerdir? Bunun ortaya çıkarılması gerekir. Oysa Türk modernleşmesine ilişkin yapılan sosyolojik çözümlemelerde böyle basit bir sınıfsal inceleme yapılmadan Türkiye toplumunun modernleşme karşısında "geleneğe" sarıldığı ve geleneğe geri dönme talebini koruduğunu ileri sürülmüştür. Makalede ele alınan sınıfsal çözümlemeye dayalı olarak şimdilik söylenebilecek tek şey, ticaret burjuvazisinin Kemalist bürokrasiye karşı mücadelesi içinde, en hoşnutsuz ve en geniş toplum kesimlerini oluşturan emeğe dayalı halk kesimlerini yanına çektiğidir.

Altı çizilebilecek başka bir nokta, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin sınıfsal çekişmelerin bir ürünü olarak değerlendirilebileceğidir. En güçlü toplumsal sınıflar, modernleşme sürecinin bütün içeriğini kendi sınıfsal çıkarları yönünde belirleme eğiliminde olmuşlardır. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesine rengini kazandıran belirleyici toplumsal sınıflar, öncelikle ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri olmuştur. Makalede incelenmiş olduğu gibi, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinde en az söz sahibi olan sınıflar, emek yoluyla geçinen küçük üreticiler, topraksız köylüler ve işçilerdir. En az söz sahibi olan toplumsal sınıfların, 20. yüzyılın başında Türkiye nüfusunun açık bir arayla en geniş toplum kesimlerini oluşturuyor olması Cumhuriyet dönemi Türk modernleşme sürecinin asıl temel çelişkisini oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (2007). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çeviren: Yavuz Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Buğra, Ayşe (2010). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cem, İsmail (2015). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çavdar, Tevfik (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900-1960*, Ankara: İmge Yayınları.
- Erdem, Hamit (2010). *1920 Yılı ve Sol Muhalefet*, İstanbul: Sel Yayınları.
- Findley, Carter (2011). *Modern Türkiye Tarihi*, (Çeviren:Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları.

- Karpat, Kemal (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, (Çeviren: Dilek Özdemir), Ankara: İmge Yayınları.
- Keyder, Çağlar (2005). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuruç, Bilsay (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Kıpal, Ulaş; Uyanık, Özgür (2001). *Türkiye Milli İktisat Tarihi*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şamsutdinov, Abdula Mardinoviç (1999). *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi: 1918-1923* (Çeviren: Ataol Behramoğlu), İstanbul: Doğan Yayınları.
- Şener, Mustafa (2015). "Burjuva Uygarlığının Peşinde", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, (Editörler: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), İstanbul: Yordam Yayınları.
- Uslu, Ateş; Aytakin, Atilla (2015). "Burjuva Devriminin ve Savaşın Belirsiz Sınırlarında", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, (Editörler: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), İstanbul: Yordam Yayınları.
- Yücekök, Ahmet (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos (1980). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye: Bizans'tan 1971'e*, (Çeviren: Babür Kuzucu), İstanbul: Gözlem Yayınları.